

חובת הבן במנהגי אביו

ראשי פרקים

- א. חובת הבנים במנהגי אביהם – שיטות הראשונים
- ב. פסיקת ההלכה
- ג. משמעות "ואל תיטוש תורת אמך"
- ד. סיכום

א. חובת הבנים במנהגי אביהם – שיטות הראשונים

אדם שהנהיג על עצמו לאסור דבר, המותר מעיקר הדין, מתייחסים להנהגתו כאל נדר, ואע"פ שלא הוציאו בלשון נדר הרי הוא כנדר מדרבנן.¹ נחלקו הראשונים, האם ניתן להתיר מנהג ע"י התרת נדרים. בשו"ע (יו"ד ריד, א) הובאה בסתם שיטת המאפשרים, ובשם יש אומרים שיטת השוללים; ומכאן משמע שלהלכה ניתן להתיר מנהגים, וכן דעת הרמ"א שם.

יש לדון, האם מנהג האדם מחייב רק את עצמו, או שגם בניו וצאצאיו מחויבים בו, והאם ניתן להתיר מנהג שהנהיגו אבותיו. הסוגייה המרכזית בנושא היא בבבלי פסחים נ, ב² (בסוגריים פירוש רש"י):

בני ביישן נהוג דלא הוו אזלין מצור לצידון במעלי שבתא (יום השוק של צידון בערב שבת, והם מחמירים על עצמן שלא להיבטל מצרכי שבת). אתו בנייהו קמיה דרבי יוחנן, אמרו לו: אבהתין אפשר להו (להימנע מן השוק, שעשירים היו), אנן לא אפשר לן. אמר להו: כבר קיבלו אבותיכם עליהם, שנאמר "שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך" (משלי א, ח).

מכאן עולה שחובה על בנים לנהוג במנהגי אביהם.

1. שו"ע יו"ד ריד, א. מלשון השו"ע והראשונים מדויק שהוא מדרבנן. החתם-סופר (שו"ת יו"ד סי' קז) סובר שהוא מדאורייתא, וראה מה שכתב עליו הראי"ה קוק (דעת-כהן יו"ד סי' יח) ומקורותיו שם.

2. עיין גם בירושלמי פסחים פ"ד ה"א – "א"ר חנינא: כל הדברים מנהג וכו'."

בסיפור זה ישנן מספר שאלות מפתח, שמהוות את הבסיס לבירור ההלכתי בסוגיה:

א. האם ביישן הוא שם מקום או שם אדם? ומכאן נגזרת השאלה, האם הדין קשור למחויבות אדם למנהגי מקום, או למחויבותו למנהגי אביו?

ב. אם הוא שם אדם – מדוע חייבים הבנים לנהוג במנהגי אביהם?

ג. האם ניתן להתיר מחויבות זו (בין אם זה מנהג מקום ובין אם זה מנהג אבות)?

מספר שיטות נאמרו בראשונים בביאור סוגיה זו. הרמב"ן והריב"ש הבינו בפשטות, שלבנים ישנה מחויבות מוחלטת להמשיך במנהגי אבותיהם, ואף מבואר בדבריהם מדוע. וזה לשון הריב"ש (שו"ת סי' שצט):

אלא כל בני העיר בכלל תקנתן, ואף הנולדים לאחר מכן. שהרי יכולים הציבור לעשות תקנה עליהם, ועל זרעם... וכתב הרמב"ן ז"ל במשפט החרם, שכן הדין בכל קבלת הרבים – שחלה עליהם, ועל זרעם, כדאשכחן בקבלת התורה. וכן במגילה, או בצומות. ועוד, שאפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנהגו כן מעצמם, לעשות גדר וסייג לתורה, אף הבנים חייבין לנהוג באותו גדר. כדאמרינן... בני ביישן... ואם לא היה ביד האבות לתקן על הבנים, איך היו הבנים אסורין במה שנהגו בו איסור האבות מעצמם? והלא אף אם עשו הגדר ההוא בפירוש, ובהסכמה, לא היו יכולין לשתף הבנים עמהם. אלא ודאי, בני העיר יכולין לתקן עליהם, ועל הדורות הבאים.

הריב"ש והרמב"ן הבינו שביישן הוא שם מקום, והדיון בגמ' הוא מצד 'קבלת הרבים', ולא מצד חיוב האדם הפרטי. היסוד הוא כח הכלל, שהוא מקור תוקפם של מנהגי מקום.

מדבריהם עולה עוד, שאין כח ביד הבנים להתיר את מנהג אביהם, שאילו היה בידם, היה ר' יוחנן מתיר את מנהגם של בני ביישן. ומדוע אין הם יכולים להתיר את מנהג אביהם? הדברים מפורשים לכאורה ברמב"ן במלחמות ה', פסחים (יז, א מדפי הרי"ף):

אלא כלל דמנהגות: דמקום שנהגו בתורת מנהג, ויודעים היו ראשונים שאין בו איסור, אלא לעשות סייג למצוה הוא שהחמירו על עצמן... – בזה

אין מתירין להם, אע"פ שהם באין לחזור בהם, **כעין בני ביישן**. וכן אמרו בירושלמי: ונשאל אין מתירין לו, שכן הנשבע לקיים את המצוה ונשאל – אין מתירין לו.

מדברי הרמב"ן נמצאנו למדים שני דברים: ראשית, האוסר עצמו בדבר המותר בתורת מנהג, חמור מנודר סתם, שהוא כנשבע לקיים מצוה ואין לו התרה. נראה שהסיבה לכך היא העובדה שמדובר בהנהגות שהם סייג למצוה, ואם כן הרי הם כמצוה עצמה. שנית, מפורש שהבנים חייבים במנהגי אבותיהם, ואין להם התרה.

האם החובה על הבנים היא מתוקף היותם בני המקום, או מתוקף העובדה שאבותיהם הנהיגו זאת עליהם? מוכח מדברי הרמב"ן, שהדבר נובע מפני היותם בני המקום, וחייבים בדבר מצד המחויבות במנהג המקום, שהרי בהמשך דבריו כתב, שמי שעבר למקום אחר בקביעות, אין מטילים עליו חומרות מקום שיצא משם. מכאן, שלרמב"ן יסוד חיוב הבנים הוא מפני שמנהג האבות הפך להיות למנהג מקום, ומתוקף זה התחייבו בו הבנים כבשבועה, ואין להתירו להם.

הראב"ד בהשגותיו על בעל המאור (פסחים טז,ב, מדפי הרי"ף) סובר כרמב"ן, שמנהג שנהגו בו אין להתירו, אך מדבריו נראה שחובת הבנים אינה מצד מנהג המקום כשיטת הריב"ש והרמב"ן, אלא מטעם מחויבות כלשהי של הבנים – אולי מצד כיבוד הורים.³ לשיטתו משמע שביישן הוא שם אדם.⁴

הרא"ש (פסחים פ"ד סי' ג) חולק על הרמב"ן וסובר שיש לכל מנהג התרה, וזה לשונו:

כלומר, אם בא לחכם לישאל אם יכול לזלזל במנהג שנהגו בו אבותיו, כההיא דבני ביישן – לא יתיר לו החכם. וכן נמי אדם שנהג איסור בדבר המותר, לסייג ולפרישות, לא יתיר לו החכם המנהג ההוא ממילא, דהוי כמו נדר... אבל החכם יכול להתיר להם בחרטה...

וכן כתב בנו, בעל הטור, בקיצור פסקי הרא"ש (פסחים ד,ג):

3. ראה להלן פרק ג.

4. אריכות דברים בשיטת הראב"ד ביחס למנהגים מצויה במאירי, מגן-אבות סי' כ.

משפחה שנהגו אבותיהם איסור בדבר שהוא ידוע להם שהוא מותר, וכן בני אדם הרבה או אדם יחידי שנהג איסור לעשות סייג בדבר שידוע להם שהוא מותר – אין רשאי להתיר להם בלא חרטה, אבל בחרטה יכולים להתיר להם.

לפי הרא"ש, הדיון בין ר' יוחנן לבני ביישן היה בדבר האפשרות להפסיק לנהוג את מנהגי אביהם בסתם, אך בחרטה יכול היה ר' יוחנן להתיר את מנהגם. ומעין זה הסביר הפרייחדש (או"ח סי' תצו, מנהגי איסור דין שמיני), שבני ביישן לא ביקשו התרה; הא אם היו מבקשים התרת נדרים, היה מתיר להם.⁵ לשיטתם, ביישן יכול להיות או שם מקום או שם אדם (כמפורש בקיצור פסקי הרא"ש), ואין לזה משמעות לעניין ההתרה, כי הרא"ש סובר שלכל מנהג יש התרה.

הרא"ש אמר שמתירין את המנהג בחרטה. חרטה עניינה שהאדם מתחרט על שנהג כן בתורת נדר, הלכך היא שייכת רק במי שכבר התחיל לנהוג בדבר, או קיבל אל עצמו לעשות כן. ולכן נראה מדברי הרא"ש, שהצורך בחרטה נובע מכך שהבנים כבר קיבלו על עצמם את מנהגי אבותיהם, או שנהגו בהם. אך לו יצויר שמלכתחילה כלל לא רצו לקבל את מנהג אבותיהם ולא נהגו בהם, נראה שגם התרה לא יצטרכו.

סיכום השיטות המרכזיות בראשונים:

א. רמב"ן וריב"ש – אדם האוסר עצמו בדבר המותר, אינו יכול לחזור בו. מקום שנהגו איסור בדבר המותר, אינם יכולים לחזור בהם, וקבלתם תקפה גם ביחס לבניהם, מצד מנהג המקום. כשם שהאבות אינם יכולים להתיר את מנהגם, כך גם הבנים.

ב. ראב"ד – כנ"ל, אך החיוב אינו מצד מנהג המקום, אלא מצד כח האב על בנו.

ג. רא"ש – לכל מנהג יש התרה (גם למנהגי איסור). בנים אינם יכולים להפסיק לנהוג במנהג אביהם בסתם, אך יכולים להתירו.

5. כדברי הרא"ש משמע גם מפירוש רבינו חננאל, שמפרש את כל סוגיית הגמרא באופן שונה, ולשיטתו באופן עקרוני בוודאי יכול היה ר' יוחנן להתיר את מנהגם, אלא שהוא סבר שאסור לעשות את הדבר שהנהיגו על עצמם מעיקר הדין, ולכן לא התיר להם. אמנם יש לשאול על שיטתו, מדוע נימק זאת בפסוק "אל תטוש תורת אמך" – וראה על כך להלן הערה 10.

ב. פסיקת ההלכה

מרן בשו"ע (יו"ד ריד,א) פסק להלכה כשיטת הרא"ש, שלכל מנהג יש התרה. ומכאן ניתן להסיק שיסבור גם את הנגזר מדברי הרא"ש, דהיינו: כשם שהאבות יכולים להתיר את מנהגם, כך גם הבנים. ראינו בראשונים, שלכל הדעות הבנים חייבים במנהג אביהם, אלא שמחלוקתם העיקרית למעשה היא בשאלה העקרונית, האם ניתן להתיר מנהג. וכיון שלהלכה ניתן להתיר מנהג, כך יהיה הדין גם במנהגי אביו.

לא ראינו בראשונים שום שיטה שחובת הבנים במנהגים חמורה מחובת אבותיהם, שהאבות יכולים להתיר את מנהגם ואילו הבנים אינם יכולים.⁶ אלא שמצאנו באחרונים מי שסברו כן לדינא. המהרשד"ם בתשובה (יו"ד סי' מ) אומר, שמנהג שהנהיגו האבות אין הבנים רשאים להתירו. ולראייה הוא מביא את הגמרא בפסחים, שאם לא כן מדוע לא התיר ר' יוחנן לבני ביישן את מנהג אבותיהם. כבר ביארנו לעיל, שאין כל הכרח מגמרא זו, וכבר ציין הפרייחדש (שם) שאין דברי המהרשד"ם מסכימים עם דברי הרא"ש.

החתם-סופר בתשובה (או"ח סי' קכב) הכריע כשיטת מהרשד"ם, ואף הוכיח כמותו:

מכל דין נראה לי עיקור לדינא, דנהי דהם עצמם יכולים להתיר, מכל מקום בניהם אין להם היתר... ונראה לי להוכיח כן מלשון רש"י דמכות כב ע"א, דקאמר הש"ס: מידי דאיתא בשאלה לא קתני, ופריך: והרי נזירות? ומשני: בנזירות שמשון. ופירש"י, שיש מפרשים נזיר מן הבטן; והוקשה לו לרש"י: ההיא נמי בשאלה איתיה, שהיה אביו יכול לשאול ואפילו מת אביו, בשאלה מיהת הוה בההיא שעתא? עכ"ל. מבואר מדבריו, שעכ"פ הבן אינו יכול להתיר מה שקיבל ע"י אביו. וכן מוכח מהש"ס עצמו לפירוש רש"י... ומעתה אפילו יהי' מוכרח מלשון הירושלמי הנ"ל, שיש

6. הדבר עומד לכאורה בסתירה לדברי הירושלמי פסחים פ"ד ה"א, וכבר תמה על סברה זו בשו"ת הלכות-קטנות א,קג, אם כי לא תירצה ונשאר בתימה. בשדייחמד (כללי המ' כלל לז) הביא דבריו כמי שסובר שאין חומרת הבן גדולה מחומרת האב; ואומר, שאילו ראה את הירושלמי (או רבינו חננאל) היה מכריע כן להלכה. בהקשר זה הובא גם במנחת-חינוך בקומץ-המנחה למצוה שסח.

היתר לבניהם אחריהם, מ"מ כיון דמש"ס דילן לא מוכח כן – אדרבא, מוכח ההיפוך – נקטינן כוותיה...

יש לעיין בראיית החתם-סופר מנזירות שמשון, שהרי כתב הרמב"ם בהל' נזירות ב,יג:

והאיש מדיר את בנו קטן בנזיר, אע"פ שלא בא לעונת נדרים, ואין האשה מדרת את בנה בנזיר. ודבר זה הלכה מפי הקבלה הוא ואינו נוהג בשאר נדרים.

כיון שהאב יכול רק להזיר את בנו, אך הדין אינו כן בשאר נדרים, כיצד ניתן להוכיח מדין זה לדין מנהג, שהוא לכל היותר כנדר מדאורייתא? אדרבה, כיון שבנדרים אב אינו יכול לחייב את בנו, הוא הדין במנהגים.

אמנם יש כוח לכלל לקבל על עצמו דברים שהכל יהיו חייבים בו, וכפי שאמר הרמב"ן ביחס לקבלת התורה וכדומה, או כפי שבוודאי חובה על אדם לנהוג במנהגי מקום שגר בו – אך הדבר נובע מצד אחר לגמרי, או מפני "לא תתגודדו" או מפני חשש מחלוקת, ולא ניתן להסיק ממנו על כוחו של אדם פרטי לחייב את בנו בנדרים או במנהגים שהם כנדר. האפשרות היחידה שמנהג יחייב את הבן הוא אך ורק אם כבר התחיל לנהוג בו (או מרצונו או מצד כבוד אביו), וגם אז יש אפשרות להתיר לו את המנהג להלכה.

ואכן, פוסקים רבים הכריעו שאין חובה לבן במנהגי אביו: פרי"חדש (או"ח סי' תצו), מנהגי איסור הדין השביעי, שו"ת חוות-יאיר סי' קכו (הובאו דבריו בפתחי-תשובה יו"ד רידה), אגרות-משה או"ח ח"ג סי' סד ועוד. ראייה להם מלשון השו"ע בפוסקו את דין חובת הבנים (יו"ד רידה, ב):

קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם; ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה. וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתן, ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם, ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור.

מרון פסק את הדין אך ורק לגבי רבים, שקבלתם חלה על זרעם, וכלל לא דן בדין היחיד. ולא עוד, אלא המשך הדיון בסעיף הוא ביחס לחובת האדם במנהגי מקום, שהיא כפיפות מוחלטת למנהגי המקום שבו הוא נמצא. מכאן ניתן

להוכיח שמרן סובר שליחיד אין מחויבות כלל במנהגי אביו מצד חובת גברא, מדין נדר או מכל דין אחר, ומחויבותו היא רק למנהג המקום.

מרן לא כתב כאן שלא ניתן להתיר קבלה זו, אלא רק אמר שהיא חלה על זרעם. אילו היה סובר שאף לא ניתן להתיר קבלה זו, היה עליו לציין כן, שהרי בסעיף א', בדין היחיד, הלך הוא בשיטה שכל קבלה היא בת התרה, ונראים הדברים כנסמכים על האמור שם.

ג. משמעות "ואל תטוש תורת אמך"

ראינו שמצד כוח האב כפרט, אין הוא יכול לחייב את בנו בנדר; וכל דבר שהאב יכול להתירו, בוודאי גם בנו יכול להתיר. לפי זה, עקרונית בן אינו חייב לנהוג במנהגי אביו; וגם אם נהג בהם, יכול להתירם. אלא שיש סיבה נוספת, שהובאה במספר פוסקים, והיא העולה מהפסוק "ואל תטוש תורת אמך" (משלי א, ח; ו, כ) ומהשימוש בו בגמרא, שממנו לכאורה משמע שיש חובת גברא על הבן לנהוג במנהגי אביו. פסוק זה בפשטו עוסק במחויבות הבן לאביו ולאמו. מכאן שחובה על הבן להמשיך את מנהגי אביו.⁷

אך עיון במשמעות השימוש בפסוק מלמד, שדעת רוב הראשונים היא שהוא מציין רק מחויבות למנהג מקום או למנהג כלל ישראל. רב אמי ורב אסי נחלקו האם מותר לאכול ביצי זכר המעורים בגופו, ומסכמת הגמרא (חולין צג, ב):

אמר ליה רבי יוחנן לרב שמן בר אבא: הני ביעי חשילתא שריין, ואת לא תיכול משום "ואל תטוש תורת אמך".

ופירש שם רש"י: "אל תטוש תורת אמך – מנהג מקומך שאתה מבבל, ושם נוהגין בו איסורא, דהא איפלגו בה רב אמי ורב אסי."

כשיטת רש"י, שמדובר במנהג מקום, הסבירו גם בתוס' שם ד"ה משום, וכן ראשוני ספרד: ריטב"א, רשב"א, ר"ן, נמוקיוסף ועוד. כן הוא גם בביאור סוגיית

7. ראה בכליחמדה (פר' נצבים על הפסוק "ולא אתכם לבדכם", סוף אות ב), שכתב, שחובה מדברי סופרים על הבן לנהוג במנהגי אביו מהפסוק "ואל תטוש", וברור שחובה זו אין בהתרת נדרים כדי להפקיעה.

בני ביישן ברמב"ן וברבי"ש, וכן משמע במאור. וכן בפירוש ר"ש⁸ על השאלות (מהד' מירסקי סי' עו). כל אלו סברו ש"ואל תיטוש תורת אמך" מציין את חובת האדם לנהוג במנהגי מקומו.

פירוש אחר ל'תורת אמך' מצוי אצל ר' מימון אבי הרמב"ם, ב'חיבור התפילות' שלו:⁹

ואותם המנהגות אין לנו לבזותם, ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא, כי הם מעיקרים נעשים, ולא יבזו במנהג האומה. וכבר אמר הנביא ע"ה: "ואל תטוש תורת אמך" – דת אומתך אל תעזוב.

הכוונה היא שחובה על האדם לנהוג במנהגים שנתקבלו בכל ישראל – "אומתך". לפי הסבר זה יובנו גם דברי הרמב"ם שנתקשו בהם מפרשים רבים בפסיקתו את המחלוקת לעיל בעניין ביצי זכר המעורים בגופו. וזה לשונו (הל' מאכלות אסורות ה,ז):

שמט אבר או מעכו או דכו, כגון הביצים שמעך אותן או נתקן, הרי זה אינו אסור מן התורה, שהרי יש בו מקצת חיים, ולפיכך אינו מסריח. **ואף על פי כן אסור לאכלו, ממנהג שנהגו כל ישראל מקדם**, שהרי הוא דומה לאבר מן החי.

מקורו של הרמב"ם הוא מהסוגיה לעיל, שהאיסור הוא מחמת מנהג שנהגו כל ישראל. וכבר העיר במגיד-משנה שם, שהראשונים האחרים סוברים שהוא תלוי במנהג המקום, ולא במנהג כל ישראל, ולשון הסוגיה כדבריהם. אך ברור הוא שהרמב"ם נקט בדרכו של אביו, ש'תורת אמך' הוא תורת אומתך.¹⁰

8. הוא רבינו שלמה ב"ר שבתי ענו, מהראשונים, בן דורו של בעל שבל"הלקט. ראה במבוא לשאלות מהד' מירסקי כרך א עמ' 38-39.

9. הרי"מ טולידאנו, שריד-ופליט, תל אביב תש"ד, עמ' 7-8, ומשם אצל ש' אברמסון, 'רב נסים גאון', עמ' 328.

10. במקורות רבים עולה ש"אמך" היא אומתך, לדוגמא: 'ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה: "אל תבזו כי זקנה אמך... אומתך"; רות רבה פרשה ה ד"ה ותעזבי אביך ואמך, וכן הוא בפסיקתא דרב כהנא יו; ילקוט שמעוני לפרשת ראה רמז תתצב; מדרש תנחומא לפרשת ראה סי' יד, ועיין גם ברש"י ברכות נד, א ד"ה ואומר אל תבזו. ע"פ זה ניתן לענ"ד להסביר את פירוש רבינו חננאל לסוגיית בני ביישן. בהערה 5 תמהנו על שיטתו, שהסביר שר' יוחנן סבר שאסור

השיטות היחידות בראשונים שמהם משמע שפסוק זה מלמדנו על מחויבות הבן כפרט למנהג אביו, הם בקיצור פסקי הרא"ש דלעיל, ובו ברור שהוא איסור לזלזל בו ללא התרה, וכן משיטת הראב"ד בסוגיית בני ביישן. אולם גם בדברי הראב"ד, כמדומני שיש לדייק שהחויב הוא מצד דין כיבוד הורים. זה לשונו (בהשגות על בעל המאור פסחים טז, ב מדפי הרי"ף):

ואם קבלו אותו על עצמם לבד – יכולים הבנים לשנותו, אם לא נהגו בו אחרי מיתת אביהם.

מדבריו משמע, שאם נהגו הבנים בחיי אביהם במנהג אביהם יכולים הם לשנותו; הם אינם יכולים לשנותו רק כשנהגו אחרי מותו במנהג. הסיבה לחילוק מעין זה היא מצד מחויבות הבן כלפי האב – שבחיו וכשהוא מצוי לפניו, צריך הבן להמשיך את דרך אביו ומנהגיו, שלא יהיה בבחינת "סותר את דבריו" (קידושין לא, ב). אמנם אם מדובר מצד כבוד אב, אז מועילה מחילת אב, ולכאורה, אם אינו נמצא ביחד עם אביו, אז פטור ממנהגים אלו; וכן לאחר מותו נפטר מזה.

ד. סיכום

א. **חובת האדם במנהגיו** – לדעת ראשונים וכן נפסק להלכה: אדם האוסר עצמו בדברים המותרים מתוך ידיעה שהדברים מותרים – הרי הם עליו כנדר, ולהלכה הכריע השו"ע שמועילה לו התרה.

ב. **חובת הבנים (כציבור) במנהגי אבותיהם** – מנהג המקום מחייב את כל היושבים בו (כפי שמנהג כל ישראל מחייב את כל ישראל), וגם בניהם אחריהם, כל עוד הם יושבים באותו מקום. מחויבות הבנים היא לכל היותר כמחויבות אבותיהם, ובמקום שלאבות יש התרה, אם כפרט אם כציבור, כך יהיה גם לבנים.

לפרש בים הגדול אפילו מצור לצידון מעיקר הדין, ולכן לא התיר להם; והקשינו, מדוע תמך דבריו בפסוק 'אל תיטוש'. ושמא ניתן לומר, שסבר ר' יוחנן שזהו מנהג כל ישראל, שאמנם מעיקר הדין לא נפסק להלכה כשיטה האוסרת לשוט למקום קרוב, אך נהגו כל ישראל כשיטה זו, ולכן תמך דבריו ב'אל תיטוש'; אך כיון שלמעשה אין כך מנהג כל ישראל, הרי לא היו צריכים כלל התרה.

ג. **חובת הבן (כיחיד) במנהגי אביו** – האב אינו יכול להדיר את בנו, ויכול רק להזירו בנזירות. הלכך האב אינו יכול לקבל על בנו מנהגים שהם בבחינת נדר, והבן פטור מצד מנהגי נדרים מלנהוג במנהגי אביו (בתנאי שאינם מנהגי המקום). אך אם התחיל לנהוג בהם, צריך התרה. דין זה נכון גם ביחס למנהגים שנהוגים במשפחה מדורות, או בקהילה שהאב (או הסב) בא ממנה והבן לא היה בה כלל, ולא היה חלק ממנה,¹¹ שהרי לגביו מנהגי האב הם בגדר מנהגי יחיד ולא מנהג המקום.

ד. **מצד כיבוד הורים** – בפני אביו, בחייו ובמקומו חייב הבן שלא לחלוק על מנהגי אביו ולא לזלזל בהם. ואם מוחל לו, תועיל מחילה. כאשר הבן עוזב את שולחן אביו וגר במקום אחר, לא חלה עליו חובה זו. כמו כן, לכאורה, לאחר מות אביו אין הבן חייב במנהגיו, אם פסק לנהוג בהם. נראה, שאם היה מנהג שהאב היה מפורסם ומוכר בו, יש להיזהר בו.

ה. לפי האמור לעיל – מי שנהג במנהגי אביו, כי חשב שכן ההלכה, שחובה עליו להמשיך את מנהגי אביו, ועכשיו רואה שאין לו חובה בזה, אפשר שאפילו אינו צריך התרת נדרים, כי הרי הוא בכלל דברים המותרים ונוהג בהם איסור בטעות – אם כי ראוי למעשה לדון כל מקרה לגופו.

ו. מובן מהאמור לעיל, שאם האב או הסב שינו ממנהגי אבותיהם, אין כל צורך לבן להתחיל לחקור כיצד נהגו בעניין זה במשפחתו, ואדרבה מחויבותו למנהג האב מצד כיבוד ההורים משמעותית הרבה יותר מהמנהג שסב סבו נהג בו.

יש להוסיף ולומר שאין מאידך גיסא מצוה לשנות ממנהגי אביו. מנהגים אלו בדרך כלל יסודם מדורי דורות, ויש להם על מה שיסמוכו, ומנהגים טובים הם.

11. אמנם יש מחלוקת ראשונים ואחרונים בדבר אדם שעזב את מקומו והשתקע במקום אחר, אם חייב עדיין להמשיך בחומרי מקומו ומנהגיהם בצינועה, וראוי נושא זה לבחינה בפני עצמו. אך דין זה נכון רק לגבי מי שהיה בעיר והתחייב במנהגי המקום; הבן, שלא היה בעיר, לא התחייב במנהגי המקום ואין דין זה שייך לגביו. אמנם חרמים ונידוי בני העיר יכולים לקבל גם על זרעם (יו"ד רכח, לה), אך נראה שהכוונה היא על זרעם כל עוד הוא נמצא בעיר שהוא חלק מהקהילה, וגם מדובר בדברים מאד מסוימים ואין לחוש להם בכל המנהגים.

וכן יש להיזהר ולבחון היטב אם מנהג הוא או הלכה. כי פעמים שאדם אינו בקי, וחושב שדבר מסוים הוא מנהג אביו, אך הוא דין מפורש בש"ס ובפוסקים.

ישנו הלך רוח, שחובה על אדם לקדש את מנהגי אבותיו ולהמשיך בהם, ויש כאלו שאף הולכים וחוזרים בחרדת קודש למנהגים שהיו במשפחתם, אף שפסקו מדורי דורות,¹² וחושבים שכן הוא הדין. נראה שאין צורך בזה כמחויבות. אמנם ציבור ופרטים יכולים לקבל על עצמם מנהגים שבעיניהם הם יפים ונאים, אך אין מחויבות הלכתית לעשות כן. מה עוד, שפעמים הדברים מגיעים לידי מריבות וקטטות, באשר הדבר גורם לפירוד בציבור, כשכל אחד מעוניין ליצור לעצמו קהילה שתנהג במנהג אבותיו, ומונע מליצור קהילות מגובשות ומשותפות. זהו עניין שלילי, ויתכן שאף יש בו משום "לא תתגודדו".¹³

12. עיין בספריו של הרב בנימין שלמה המבורגר: 'שרשי מנהג אשכנז', 'גדולי הדורות על משמר מנהג אשכנז', ובמיוחד בהקדמות הספרים, שם מוצגת ההשקפה הנ"ל להלכה ולמעשה.

13. [עי' עוד הרב אליקים ג' אלינסון, במאמרו "חילופי מנהג בין איש לאשתו ותוקף מנהג אבות", סיני פה עמ' רלח-רמב; ובספרו "איש ואשתו – האשה והמצוות" ח"ג עמ' 31-38. – הערת מערכת]